

КОНФЛІКТИ ПАМ'ЯТІ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

MEMORY CONFLICTS IN INTERNATIONAL RELATIONS

Богінська І.В.,

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

У статті розглянуто конфлікти пам'яті у відносинах між державами з приводу різних інтерпретацій і способів використання минулого для досягнення політичних цілей у теперішньому. Показано, що природа такого роду міждержавних конфліктів може бути різною. Найбільш небезпечними є конфлікти, у яких зіштовхуються різні національні пам'яті. Оскільки національні пам'яті є складником національної ідентичності, відбувається «сек'юритизація» цих конфліктів. Конфлікти пам'яті можуть мати інструментальний характер в умовах пропагандистських війн. «Війни пам'яті» навколо інтерпретацій подій Другої світової війни мають складну природу. Їх можна досліджувати як дилему «мнемонічної безпеки» і як інструмент пропаганди. Утім провідна роль у цих «війнах пам'яті» належить політикам і віднедавна дипломатам, які використовують різні способи роботи з минулим. Оскільки політика передбачає можливість вибору суб'єктом певного варіанта поведінки, політика пам'яті також є вибором. Відповідно, окреслено різні моделі політики пам'яті, які спрямовані на поглиблення конфлікту, на взаємні поступки, солідарні дії або ж мають потенціал для вирішення конфлікту. У використанні пам'яті про Другу світову війну прикладом «конфронтаційної» моделі є політика пам'яті РФ у відносинах із Польщею та країнами Балтії, «компромісної» – політика пам'яті ЄС, спрямована на інтеграцію національних наративів країн ЦСЄ в космополітичну модель пам'яті Західної Європи, «солідарної» – політика пам'яті країн Балтії, Польщі та США в трактуванні «звільнення» Східної Європи, «об'єднання та примирення» – політика пам'яті ФРН. Останнім часом помітною є активність керівництва КНР у створенні власного історичного наративу про Другу світову війну, що в підсумку може як послабити європейські «війни пам'яті», так і створити нові лінії розлому в глобальному політичному дискурсі. Винайдення нових моделей політики пам'яті розкриває можливості для зниження конфліктності в міжнародних відносинах на ґрунті використання спільного минулого.

Ключові слова: політика пам'яті, ідентичність, зовнішня політика, конфлікт, міжнародні відносини, ЄС, КНР, РФ, США.

The article examines the memory conflicts which are rising over different interpretations and ways of using the past to achieve current political goals in relations between states. It is shown that the nature of such interstate conflicts can be different. The most dangerous are conflicts in which different national memories has collided. National memories are part of national identity, therefore these conflicts are being "securitized". Memory conflicts can be using as instrumental in propaganda wars. The "memory wars" which are based on interpretations the events of World War II have a complex nature. They can be explored as a dilemma of "mnemonic security" and as a tool of propaganda. However, the leading role in these "memory wars" belongs to politicians and, more recently, diplomats, who use different ways the dealing with the past. As politics provides the subject with a choice of behavior, memory politics is also a choice. Accordingly, there are different models of memory policy, which are aimed to growing the conflict, or mutual concessions, or solidarity, or have the potential to resolve the conflict. The examples of the using memory about the Second World War are the "confrontational" model are the Russian Federations' memory politics to relations with Poland and the Baltic States, "compromise" – the EU's memory policy which is aimed at integrating the CEEs national narrative to the Western Europe's cosmopolitan model memory, "solidarity" – the Baltic States, Poland's and the United States memory policy on the interpretation the "liberation" of Eastern Europe, "integration and reconciliation" – the Germanys memory policy. Recently, the Chinese leadership has been active in creating its own historical narrative about World War II. It could ultimately lead to end European memory wars or create new frontlines in global political discourse. The invention new models of memory politics creates opportunities to reduce conflicts over the interpretation the common past in international relations.

Key words: memory politics, identity, foreign policy, conflict, international relations, EU, PRC, Russian Federation, USA.

Постановка проблеми. Конфлікти навколо інтерпретацій історичних подій (або «війни пам'яті») не є новим явищем у відносинах між державами. Природа цих конфліктів перебуває у фокусі уваги представників різних наук, які «по-своєму» намагаються зрозуміти суть проблеми й запропонувати можливі варіанти її вирішення. Оскільки пам'ять становить одну з важливих платформ сучасної політики, боротьба за інтерпретації історії формує предметне поле

й політичних наук. Міжнародні відносини є тим середовищем, у якому захист певної «історичної пам'яті» або боротьба з різного роду «фальсифікаціями історії» зачіпає сферу зовнішньої політики держави, передбачає цілеспрямовані дії президентів, міністрів закордонних справ і дипломатів у просуванні назовні національних історичних наративів. Різні підходи до політики пам'яті створюють напруження й посилюють недовіру у відносинах між державами. У загальному

плані «конфлікти пам'яті» розкривають зв'язок, що існує між національно-державною ідентичністю та зовнішньою політикою держави, таким чином створюють нову рамку в дослідженні міжнародних відносин.

Посилення рівня конфліктності на ґрунті політичного використання минулого в міждержавних відносинах спостерігалось впродовж 2019–2020 рр. «Мінним полем» у боротьбі за інтерпретації історії стало відзначення низки ювілейних дат, пов'язаних із Другою світовою війною (ДСВ), – 80 річниця підписання пакту Молотова-Ріббентропа та початку війни, 75 річниця звільнення Освенціму та закінчення війни в Європі. У намаганні нав'язати свою інтерпретацію тих подій президенти й міністри закордонних справ різних країн використовували свою присутність на меморіальних заходах, писали й публікували програмні статті, ініціювали резолюції на платформах міжнародних організацій, змінювали календарі відзначення пам'ятних дат, створювали нові проекти з увіковічення «потрібної» пам'яті про війну, сперечалися в соціальних мережах тощо. За цей час ними створено широкий пласт матеріалу для дослідження конфліктів пам'яті в міжнародних відносинах.

Міждержавні комунікації навколо використання минулого показують, що не існує «політики пам'яті» як окремого напрямку зовнішньої політики. Політики переймаються минулим настільки, наскільки це дає змогу розширити можливості в досягненні поточних цілей внутрішньої і зовнішньої політики. Відповідно, різні інтерпретації минулого не є спробою розібратися в тому, як «воно було насправді». Історична подія, що використовується з політичною або ідеологічною метою, неминуче зазнає трансформації, з часом перетворюється на міфологізований конструкт, що існує в рамках певного нарративу. Особливість конфліктів пам'яті в міжнародних відносинах як предмета дослідження полягає в тому, що в них актуалізовано поточні проблеми, поміщені в певний політичний, культурний і ціннісний контекст. У «нових» інтерпретаціях ДСВ широко використовуються аналогії із сучасною війною на сході України, має місце боротьба між демократіями та автократіями, зіштовхуються різні бачення архітектури європейської безпеки й ролі ООН у сучасному світі. Різноманітними є цілі, які переслідують держави в конфліктах пам'яті, від руйнування ідентичності найближчих сусідів до проєкції бажаної моделі світового порядку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Спроба поєднання *memory studies* та *political science* втілилася в появі окремого напрямку наукових досліджень, пов'язаних із «політикою пам'яті» (*memory politics*). Так, естонська дослідниця М. Малксо вважає, що будь-яка

«національна пам'ять» має зовнішньополітичний вимір, що стосується самосприйняття держав і їхніх образів у системі міжнародних відносин. Тому «політика пам'яті є тим перехрестям, де стикаються політика ідентичності й політика безпеки» [1]. Розуміння політики пам'яті як такої, що стосується сфери безпеки, є доволі поширеним серед науковців. Тому для опису конфліктів на ґрунті різних інтерпретацій минулого, окрім «війни пам'яті», вони використовують поняття «сек'юритизація історичної пам'яті» [2], «дилема мнемонічної безпеки» [3].

У дослідженнях політики пам'яті автори по-різному відповідають на питання: що важливіше – політика або пам'ять? Так, М. Ферретті звертає увагу на «штучність» пам'яті, яка не існує сама по собі, а є певним конструктом, сукупністю уявлень про минуле, що сприймається в цей історичний момент більшістю суспільства як «здоровий глузд». Отже, пам'ять про війну є характерним прикладом зв'язку, що існує між пам'яттю і національною ідентичністю [4]. Водночас І. Торбаков указує на існування обмежень, пов'язаних із придатністю минулого до використання політиками (*usable past*) [5]. Дослідники звернули увагу на властивості минулого додавати ціннісне наповнення зовнішньополітичним діям, «приховувати» їх відверту прагматичність [6]. Таким чином устанавлюється зв'язок між історичними подіями, цінностями й актуальним політичним порядком денним. Утім ціннісна легітимація не є характерною рисою зовнішньої політики всіх держав. На думку К. Пахалюка, ціннісна ланка часто випадає з російської зовнішньополітичної риторики: історичне минуле вбачається як дещо об'єктивне і самодостатнє, спроможне само по собі говорити про роль Росії на міжнародній арені [6].

Що стосується вирішення конфліктів пам'яті, то зусилля науковців спрямовуються на пошук таких культурних форм національної пам'яті, які не спроможні спровокувати конфлікти назовні. На думку А. Ассман, заснована на діалозі «меморіальна культура» – це етична угода, що змушує «пам'ятати, щоб ніколи не забувати», і «співчутливо включити у власну історію провини за страждання, завдані іншій стороні». Саме модель «діалогічної пам'яті» або діалогу «різноспрямованих пам'ятей» пропонується як основа для європейської інтеграції [7].

Зрозуміло, що цей підхід не спрацює, якщо конфлікт пам'яті розглядається як різновид пропагандистської або ідеологічної війни, у якій суб'єкти політики намагаються нав'язати суспільству певні образи. Наприклад, К. Кирилова називає російське трактування ДСВ формою кремлівської пропаганди за кордоном, спробою представити СРСР та РФ в образі визволителів таким чином нав'язати громадянам інших країн почуття провини [8].

Дослідницькі підходи до конфліктів пам'яті у відносинах між державами засновані на апробованих політиками практиках використання минулого, різних моделях політики пам'яті з огляду на постановку цілей, інструменти й отримані результати.

Війни пам'яті, на відміну від звичайних війн, ведуться за значення слів, тому окремим методом їх дослідження є дискурсивний аналіз. Так, російсько-українські, російсько-польські чи російсько-чеські конфлікти пам'яті в контексті ДСВ демонструють різне розуміння слова «визволення» [9]. Сучасні інтерпретації минулого містяться в низці офіційних документів: меморіальних законах, указах президентів, виступах офіційних осіб під час відзначення річниць, програмних статтях тощо. Аналіз цього корпусу документів дає змогу виявити особливості політики пам'яті різних держав, попри те що майже всі суб'єкти політики закликають не використовувати історію як знаряддя політичної боротьби. При переході на рівень дослідження конфлікту пам'яті у відносинах між державами можна стверджувати, що «вірус історичного ревізйонізму» вразив не лише Європу.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є з'ясування змін у зовнішньополітичному дискурсі щодо інтерпретацій ДСВ та уточнення підходів різних суб'єктів політики у використанні минулого задля досягнення цілей поточної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пам'ять про ДСВ перетворилася на предмет суперечок у відносинах між державами ще з моменту її завершення. За часів «холодної війни» основні конкурентні наративи було вписано в ідеологічне протистояння між переможцями – СРСР і США. Аж до 1989 р. європейська карта пам'яті характеризувалася домінуванням «нарративів переможців»: радянського – у Східній Європі, західних союзників – у Західній. Що стосується ФРН, то в 1970 р. В. Брандт першим із канцлерів устав на коліна перед пам'ятником знищеним у Варшаві євреям і публічно покався за нацистські злочини. Це сприяло підвищенню політичної ваги ФРН у Європі, а також спровокувало дискусії всередині німецького суспільства. Майже 50% німців визнали цей жест канцлера зайвим. Водночас розпочалися розмови про необхідність «вийти з тіні минулого», «нормалізувати» історію, звільнити німців від «комплексу провини». У 1985 р. взагалі виникли бурхливі дискусії з приводу того, як відзначати 40-річчя закінчення війни. Президент ФРН Р. фон Вайцзекер під час виступу в бундестазі вперше назвав 8 травня не лише днем поразки, а й днем звільнення німців від націонал-соціалістичної тиранії. Відтоді в політиці пам'яті виникає новий вектор: переорієнтація із забуття на спогади, замість «подолання минулого», з'являється

поняття «меморіальна культура», головним елементом якої стає Голокост [7]. Отже, нарратив «звільнення» було доповнено темою колективної провини європейців, які допустили це зло.

У концентрованому вигляді сучасний «німецький підхід» сформулював посол ФРН у Білорусі Манфред Хутерер 4 березня 2020 р. під час церемонії вручення ордена «За заслуги перед ФРН» свідкам воєнних років, учасникам Історичної майстерні імені Леоніда Левіна: «ФРН беззастережно визнає свою історичну провину й відповідальність. Колективна пам'ять і примирення формують зовнішню політику Німеччини, є частиною нашої колективної ідентичності» [10].

Більш розгорнуту відповідь на проблемне питання взаємовпливів історії та політики надав міністр закордонних справ ФРН Г. Маас у статті під навою «Не існує політики без історії». Серед ключових тез: необхідність урахування «уроків» історії, ціннісний фундамент політики пам'яті та її важливість для розбудови національної ідентичності тощо. У підсумку стає зрозуміло, що німецький підхід до роботи з минулим спрямований на діалог та об'єднання; передбачає готовність впустити у власну пам'ять перспективи, з яких інші суспільства дивляться на минуле; ґрунтується на чіткому розмежуванні міфу та історичного факту. Тому Г. Маас визначає завданням зовнішньої політики ФРН «не допустити, щоб німецька земля коли-небудь ще стала джерелом війни або злочинів проти людяності» [11]. На тлі загострення суперечок між державами з приводу інтерпретацій історії міська влада Берліна зробила крок саме у напрямі об'єднання, коли оголосила 8 травня Днем закінчення ДСВ в Європі та звільнення країни від нацизму [7].

Після падіння «залізної завіси» й розпаду СРСР реінтерпретація історії ХХ ст. стала одним із інструментів легітимації нових політичних режимів у Центрально-Східній Європі. Для країн Балтії «радянська окупація» є центральним елементом історії про відновлення втраченої державності. Окремі дослідники вбачають у намаганнях Польщі та балтійських країн домогтися визнання власної версії нарративу про ДСВ «ідеологічну деколонізацію», тобто незгоду з намірами Західної Європи виступати як модель для всієї Європи [12, р. 656]. Результатом наполегливих зусиль нової політичної еліти країн ЦСЄ стала імплементація національних дискурсів у загальноєвропейський. Нині офіційний європейський нарратив представлений насамперед Резолюцією «Значення усвідомлення європейського минулого для майбутнього Європи», ухваленою Європарламентом (ЄП) 19 вересня 2019 р. [13]. Цей документ включає основні положення з понад 10 резолюцій і декларацій, ухвалених ЄП впродовж останнього десятиліття. Згадана Резолюція засуджує пакт

Молотова-Ріббентропа й покладає рівну відповідальність на Німеччину та СРСР за початок ДСВ. Її мета сформульована досить чітко: Європа стане єдиною, якщо країнам-членам ЄС вдасться створити єдиний погляд на свою історію, що нацизм і комунізм – це спільне й неподільне злочинне минуле. На підтвердження цього Європарламент оголосив 23 серпня (день підписання пакту) Днем пам'яті жертв тоталітарних і недемократичних режимів. Наслідки ухвалення цієї Резолюції вже виявляються в політичному дискурсі. Так, голова Європейської ради Шарль Мішель і голова Єврокомісії Урсула фон дер Ляйен уникли слова «Червона Армія», коли 23 січня 2020 р. написали, що «75 років тому війська союзників звільнили концтабір Освенцім» [14]. Прогнозованим є подальше витіснення із сучасного європейського дискурсу слів, які б підкреслювали відмінності між нацистським і комуністичним тоталітарними режимами.

Напередодні 75 річниці закінчення ДСВ в Європі стала очевидною спроба інтегрувати в європейській нарратив українські інтерпретації тієї війни та додати аналогії із сучасною російсько-українською війною. На початку травня 2020 р. очільники держав і міністри закордонних справ низки країн ЦСЄ виступили зі схожими за змістом посланнями [15; 16]. У гостьовій статті міністрів закордонних справ Литви, Латвії, Естонії й України вперше міститься згадка про Україну, коли йдеться про політичні репресії та примусові депортації в Радянському Союзі, придушення Руху опору: «... більшість українців розділили цю долю». Новим прийомом європейського дискурсу про ДСВ стала проекція на сучасну політику, зокрема стосовно спроб «розділити Європу на таємні сфери інтересів, анексувати території суверенних держав, безсвісно використовувати насильство» [16]. Серед прикладів названа анексія проти України 2014 р. Наслідком такої проекції може стати початок дискусії про «законність» місця РФ у складі РБ ООН, подальше засудження російського політичного режиму за порушення норм міжнародного права та посилення санкцій проти РФ.

Прагнення держав ЦСЄ піддати ревізії «нарративи переможців», що виявляється не лише в зміні власних практик комеморації, а також в активній позиції на майданчиках ОБСЄ, ПАРС та ЄС, сприймається політичним керівництвом РФ як системний виклик для російської політики пам'яті. Наратив про «Велику Перемогу», що є важливою опорою сучасної російської ідентичності, зіштовхується із зовнішніми викликами. Найбільш серйозна колізія виникла навколо характеру «звільнення» Східної Європи Радянським Союзом і «рівної злочинності Сталіна і Гітлера». Суперечки із цього приводу неминуче підбивають статус Росії як «визволительки Європи»

й поступово знищують той символічний капітал, на який вона могла б спиратися у своїх претензіях на «європейськість» [5]. Тому президент РФ наполегливо намагався впродовж минулого року змістити фокус дискусії в розмовах про ДСВ, згадуючи Мюнхенську угоду 1938 р., передвоєнну політику Польщі та Версальську систему міжнародних відносин.

Поки в сучасній російській інтерпретації ДСВ вибір зроблено на користь «брежневської» схеми, що акцентує увагу на ролі радянського народу-визволителя, залишає в тіні події 1939–1941 рр., а також роль Червоної Армії у формуванні післявоєнної карти Європи. І хоча повного повернення до суто «брежневської» версії не відбулося [17], саме нарратив про «Велику Перемогу» нині виглядає як «останній бастион», який потрібно захищати за будь-яку ціну, адже 1945 р. (не 1991 р., не 1917 р.) у російській свідомості став фактично початком теперішньої російської держави, коли СРСР переживав період своєї найвищої геополітичної могутності й вирішував долю світу [18].

Під час великої прес-конференції в коментарі з приводу резолюції Європарламенту від 19 вересня 2019 р. В. Путін пообіцяв написати статтю й оприлюднити історичні документи, які б створили фактологічну базу під російський міф про Велику Перемогу. Буквально наступного дня 20 грудня 2019 р. В. Путін прочитав лекцію (із цитуванням архівних документів) про причини ДСВ лідерам країн СНД на саміті в Санкт-Петербурзі [19]. У рамках оголошеного в Росії Року пам'яті і слави В. Путін 1 вересня 2020 р. взяв участь у відкритому онлайн уроці для старшокласників «Пам'ятати – значить знати», присвяченому 75-річчю «Перемоги у Великій Вітчизняній війні». Примітно, що разом зі школярами на уроці були присутні курсанти низки навчальних закладів Міноборони РФ: Тверського суворівського воєнного училища, Президентських кадетських училищ Кемерова й Петрозаводська, філіалу Нахімовського воєнно-морського училища в Калінінграді [20].

У російському дискурсі термін «ДСВ» вживається переважно у зверненні до зовнішньої аудиторії, а у внутрішньому вжитку використовується інша назва – «Велика Вітчизняна війна». Яскравим прикладом використання різних понять залежно від цільової аудиторії є однакова за змістом стаття В. Путіна, яка спочатку була надрукована англійською мовою в журналі *National Interest* під назвою «The Real lessons of the 75th anniversary of World War II» [21], а наступного дня вийшла російською в «Росийской газете» під назвою «75 лет Великой Победы: общая ответственность перед историей и будущим» [22]. Використання назви «ВВВ» є продуманим і цілком вивіреним кроком. Ця назва залишає в тіні те,

що відбувалося до червня 1941 р, і те, – що після травня 1945 р. Тобто спрямована на замовчування небажаних для всебічного розуміння ролі СРСР у війні історичних подій. Незважаючи на те що при анонсуванні цієї статті В. Путін говорив про нові архівні джерела, змістовно вона не так додає чогось нового до відомих наративів, як по-іншому розставляє акценти. Так, президент РФ стверджує, що свою частку відповідальності за початок ДСВ мають західні союзники СРСР, які в 1938 р. підписали Мюнхенську угоду й дозволили Гітлеру розділити Чехословаччину. Щоб посилити свою аргументацію, він також удається до широкої перспективи та розсуває хронологію розповіді до Версальського договору, називаючи його «припущенням» для Німеччини. На його думку, саме «дух Версаля» сформував сприятливе середовище для реваншизму, а не пакт Молотова-Ріббентропа «проклав шлях до початку ДСВ».

Російське політичне керівництво надалі прагне відтворити дискурс переможця в тій війні. Перемога над нацизмом є центральним елементом політики пам'яті, яку воно проводить. На відміну від «холодної війни», яка закінчилася розпадом Радянського Союзу, СРСР був серед переможців ДСВ, тобто серед тих великих держав, які створювали новий світовий порядок. Не варто забувати, що конфлікт пам'яті про ДСВ триває на тлі 75 річниці створення ООН, а отже, зачіпає й питання легітимності повоєнного світового устрою. Ідея В. Путіна зібрати у 2020 р. «велику п'ятірку» полягала в тому, щоб нагадати: «Ми створили цей світ, і ми повинні його підтримувати». Так звана «глюорифікація» Ялтинського порядку, спроба захистити Ялтинсько-Потсдамську систему міжнародних відносин, очевидно, є свідченням зусиль керівництва РФ не допустити встановлення нового міжнародного порядку, «заснованого на правилах».

Незважаючи на пандемію Covid-19, російське керівництво не відмовилося від проведення воєнного параду в Москві. Перенесення його дати також виявилось не випадковим: 24 червня 1945 р. вперше було проведено Парад Перемоги. Як зазначило міністерство оборони, «це не просто кінець війни, а тріумф народу-переможця» [23]. Перенесення дати воєнного параду на 24 червня дасть змогу розвести європейський і російський календар значних подій ДСВ і, відповідно, посилити російський наратив «переможця», тим більше що зміна дати закінчення ДСВ вже відбулася [24]. Ця своєрідна данина «радянській» традиції дає змогу РФ синхронізуватися з Китаєм, у якому 3 вересня вважається Днем Перемоги над Японією.

Серед останніх кроків російського керівництва в галузі політики пам'яті варто згадати доручення президента підготувати законопроект про заборону ототожнення ролі СРСР і Німеччини у ДСВ. Ця нова законодавча норма передбачається для

федерального закону «Про увіковічення Перемоги радянського народу у ВВВ 1941–1945 рр.» [25].

Оцінюючи згадані кроки російського керівництва як «напівміри», що спроможні лише тимчасово пригальмувати процес руйнації радянського міфу про ДСВ, окреслюється проблема пошуку нової моделі політики пам'яті. Влучний опис поточної ситуації в цій сфері міститься в лекції С. Медведєва: «Хоча Росія буквально не вилазить із власного минулого, справжнього усвідомлення історії в нашій країні не відбувається. Ми наче ходимо по краю величезної чорної діри, побоюючись заглянути в неї» [18].

Упродовж останніх років помітними були зусилля керівництва КНР додати свій національний наратив про війну в глобальний дискурс. У 2015 р. з нагоди 70 річниці закінчення ДСВ зазначено, що «війна опору Японії» була важливою частиною «світової антифашистської війни» [26]. Китайські історики вважають початком ДСВ 7 липня 1937 р., коли Японія, яка до того часу вже уклала антикомінтернівський пакт із Німеччиною, атакувала китайські війська в передмісті Пекіна. Варто згадати й про незадоволення китайського керівництва підсумками ДСВ. У 2015 р. в КНР уперше було організовано воєнний парад Перемоги над Японією на площі Тяньаньмень. На ньому був також присутній президент РФ В. Путін. Але, головне, під час параду в спеціально облаштованих відкритих транспортерах провезли ветеранів, як комуністів, так і гоміньданівців. У світлі активності Китаю навколо островів Південно-Китайського моря, островів Дяоюйдао і Тайваня висловлювання китайських експертів стосовно «розподіленої нації», невіршених територіальних питань як спадку ДСВ змушують замислитися над змінами, що вже відбулися в політиці пам'яті КНР. Крім того, Сі Цзіньпін доручив історикам вивчити 14 років Війни опору з японської анексії Маньчжурії в 1931 р. Водночас непокоїть теза про «незавершеність війни» для Китаю та «вкрадену перемогу», яку висувають китайські експерти стосовно необхідності «возз'єднання нашої розділеної нації». Якщо надалі глобальний контекст конфлікту пам'яті визначатиметься конкуренцією між демократіями і недемократіями, то цілком вірогідно, що в китайському наративі з'явиться нова дата закінчення війни – 1949 р., коли було проголошено КНР.

Політика пам'яті КНР у майбутньому може вплинути на розуміння європейцями ДСВ як «світової антифашистської війни», у якій «азійський складник» є не менш значущим порівняно з тими подіями, що відбувалися в Європі. Фокус уваги на китайсько-японських відносинах зумовлює розширення хронологічних меж війни. І якщо «раптом» 1931 р. або 1937 р. буде визнано початком ДСВ, то виявиться, що вона почалася не в Європі,

не в 1939 р., а тому Мюнхенська угода, як і пакт Молотова-Ріббентропа, знову можуть опинитися в тіні пам'яті про війну.

Зосереджені переважно на проблемах внутрішньої політики та підготовці до президентських виборів, США не демонстрували помітної активності в конфлікті пам'яті 2019–2020 рр. Спочатку 25 квітня 2020 р. президенти США та РФ підписали спільну заяву з нагоди 75-річчя зустрічі американських і радянських солдатів на Ельбі. Однак уже за кілька днів 8 травня Д. Трамп зробив у Твіттері допис, що нацистів перемогли американці і британці. А Держсекретар США М. Помпео поставив свій підпис разом із міністрами закордонних справ 9 країн ЦСЄ під Спільною заявою з нагоди 75 річниці закінчення Другої світової війни [27]. У цій заяві згадуються «жертви тоталітарних режимів», кінець війни в Європі, що «не приніс свободу всій Європі». Автори документа зміщують фокус уваги із самої війни на те, що відбувалося після неї. Наприкінці документа лунає заклик дотримуватися «міжнародного права й норм, включаючи суверенітет і територіальну цілісність усіх країн». Таким чином, США підтримали оновлену європейську інтерпретацію ДСВ. Як і раніше, Сполучені Штати разом з Україною голосували проти російських резолюцій про боротьбу з героїзацією нацизму в ГА ООН, оскільки вбачали в цьому документі «тонко завуальовану спробу узаконити російську дезінформацію» про те, що в сусідніх із РФ країнах прославляють нацизм [28].

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Пам'ять залишається важливим ресурсом символічної політики сучасних держав. Відзначення річниць подій, пов'язаних із ДСВ, продемонструвало, що об'єктами колективних «спогадів» або «забуття» є різні аспекти спільного минулого. У конфліктах пам'яті кожна сторона намагається нав'язати свою версію «міфу про ДСВ», розглядаючи її як опору національної ідентичності та інструмент боротьби за статус на міжнародній арені. Нині найбільш гостра колізія щодо пам'яті про ДСВ стосується поняття «звільнення» Східної Європи та «рівної відповідальності» Сталіна й Гітлера за початок війни. Ототожнення нацистського й радянського тоталітарних режимів знецінює не лише внесок СРСР у перемогу над фашистською Німеччиною,

а й дискредитує сучасну Росію, національно-державна ідентичність якої вибудовується навколо міфу про «Велику Перемогу».

На рівні окремих політик використання минулого черговий цикл конфлікту пам'яті у 2019–2020 рр. показав певні зміни. Аналітична деконструкція європейського дискурсу пам'яті про ДСВ свідчить про інкорпорацію історичної пам'яті країн ЦСЄ в модель пам'яті Західної Європи. Звісно, національні наративи держав усередині ЄС відрізняються між собою, а подекуди суперечать один одному. Водночас існує кілька тем, які не викликають принципових заперечень і можуть бути основою загальноєвропейського наративу: Голокост і відповідальність Німеччини за ДСВ. Історична пам'ять, на яку спирається європейська ідентичність у питаннях ДСВ, відображена в Резолюції Європарламенту від 19 вересня 2019 р. У ній фокус уваги зміщується із самої війни на тему відповідальності за її розв'язання та оцінку ролі СРСР у повоєнному становищі Східної Європи. Ця пам'ять є викликом для збереження радянського міфу про війну, покладеного в основу ідентичності сучасної Росії. Крім того, вона кидає виклик претензіям РФ на статус одного з архітекторів повоєнного світового порядку, як і його легітимності.

У КНР конструюється оновлене трактування історії ДСВ, що демонструє зв'язок історичної пам'яті із зовнішньополітичним позиціонуванням держави.

Конфлікти пам'яті в міжнародних відносинах розкривають особливості національних політик пам'яті й різні моделі їх взаємодії. «Конфронтаційна» політика пам'яті пов'язана з прагненням сторін конфлікту створити протидію спробам «ревізії» історії, націлює їх на використання різноманітних засобів, щоб донести свою думку зовнішньому світу з максимальною ефективністю. «Компромісна» політика пам'яті може реалізуватися за рахунок резервів переосмислення наявних наративів, спрямовує учасників конфлікту на взаємні поступки. Політика пам'яті може бути обрамленням солідарних дій держав. Нарешті, політика пам'яті може ґрунтуватися на діалозі та примиренні «різноспрямованих пам'ятей». Нині такий підхід намагається реалізувати ФРН. Це розкриває потенціал для вирішення конфліктів пам'яті в міжнародних відносинах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Malksoo M. The memory political horizons of Estonian foreign policy. *Diplomaatia*. 2010. № 82. P. 7–10.
2. Миллер А. Враг у ворот истории. Как историческая память стала вопросом безопасности. URL: <https://carnegie.ru/commentary/81207>.
3. Севастьянова Я.В., Ефременко Д.В. Секьюритизация памяти и дилемма мнемонической безопасности. *Политическая наука*. 2020. № 2. С. 66–86.
4. Війна пам'ятей. Образ великої перемоги як інструмент маніпуляції історичною свідомістю. URL: <https://old.uin.gov.ua/publication/viina-pam-yatei-obraz-velikoi-peremogi-yak-instrument-manipulyatsii-istorichnoyu-svidomi>.

5. Торбаков И.Б. «Непредсказуемое» или «Неопределенное» прошлое? Международные отношения и российская историческая политика. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nepredskazuemoe-ili-neopredelennoe-proshloe-mezhdunarodnye-otnosheniya-i-rossiyskaya-istoricheskaya-politika>.
6. Пахалюк К. «Исторический аргумент» и моральное обоснование российской внешней политики. URL: https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/istoricheskij-argument-i-moralnoe-obosnovanie-rossiyskoj-vneshney-politiki/?sphrase_id=33799250.
7. Поляризация памяти. Что дала Германии денацификация? URL: <https://www.kommersant.ru/doc/4327464>.
8. Кириллова К. От «мягкой силы» до «генетического кода нации». Зачем Кремль переписывает историю. URL: <https://www.stopfake.org/ru/ot-myagkoj-sily-do-geneticheskogo-koda-natsii-zachem-kreml-perepisyvaet-istoriyu/>.
9. Крастев Иван. Когда победа над фашистской Германией не была освобождением. URL: <https://www.delfi.lt/ru/opinions/comments/ivan-krastev-kogda-pobeda-nad-nacistskoj-germaniej-ne-byla-osvobozhdeniem.d?id=84220283>.
10. Посол Германии вручил ордена семи белорусским узникам войны. URL: <https://www.belta.by/society/view/posol-germanii-vruchil-ordena-za-zaslugi-pered-frg-semi-belorusskim-uznikom-vojny-382091-2020/>.
11. Нет политики без истории. URL: <https://germania.diplo.de/ru-ru/aktuelles/-/2339548>.
12. Malksoo M. The memory politics of becoming European: The east European subalterns and the collective memory of Europe. *European journal of international relations*. 2009. Vol. 15. № 4. P. 653–680.
13. European Parliament resolution on the importance of European remembrance for the future of Europe (2019/2819(RSP)). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/RC-9-2019-0097_EN.html.
14. Joint Statement by President von der Leyen, President Michel, President Sassoli ahead of the 75th anniversary of the liberation of Auschwitz-Birkenau. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_20_90.
15. Заявление президентов Балтийских стран. URL: <https://www.president.lv/ru/novosti/aktualnye-novosti/zayavlenie-prezidentov-baltiiskikh-stran-26244#gsc.tab=0>.
16. Gegen Manipulationen mit der Geschichte. URL: <https://www.faz.net/aktuell/politik/geschichte/balten-und-ukraine-warnen-vor-beschoenigung-stalins-16759004.html>.
17. Джокич А. Ревизионизм истории как война нарративов. Взгляд с Западных Балкан. URL: <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/revizionizm-istorii-kak-voyna-narrativov-vzglyad-s-zapadnykh-balkan/>.
18. Медведев С. России предстоит осознать ужасы своей истории как это сделала Германия. URL: https://www.znak.com/2020-01-31/rossii_predstoit_osoznat_uzhasy_svoey_istorii_kak_eto_sdelala_germaniya_lekciya_sergeya_medvedeva_v_.
19. Путин назвал истинных виновников Второй мировой войны. URL: <https://rg.ru/2019/12/20/reg-szfo/putin-nazval-istinnih-vinovnikov-vtoroj-mirovoj-vojny.html>.
20. Путин принял участие в открытом уроке «Помнить – значит знать». Полный текст. URL: <https://rg.ru/2020/09/01/putin-prinial-uchastie-v-otkrytom-uroke-pomnit-znachit-znat-polnyj-tekst.html>.
21. Putin V. The Real lessons of the 75th anniversary of World War II. URL: <https://nationalinterest.org/feature/vladimir-putin-real-lessons-75th-anniversary-world-war-ii-162982>.
22. Путин В.В. 75 лет Великой Победы: общая ответственность перед историей и будущим. URL: <https://rg.ru/2020/06/19/75-let-velikoj-pobedy-obshchaia-otvetstvennost-pered-istoriej-i-budushchim.html>.
23. Аксенов П., Напалкова А. Как будет проходить парад Победы в условиях пандемии. URL: <https://www.bbc.com/russian/features-53139818>.
24. О внесении изменений в статьи 1 и 1-1 Федерального закона «О днях воинской славы и памятных датах России» : Федеральный закон от 24.04.2020 № 126-ФЗ. URL: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202004240031>.
25. Путин хочет запретить отождествление СССР и Германии во Второй мировой войне. URL: <https://www.dw.com/ru/putin-rekomendoval-zapretit-otozhdestvlenie-rolej-sssr-i-germanii-vo-vtoroj-mirovoj-vojne/a-56340528>.
26. Милер А. Историческая память, как пространство, где решаются политические задачи. URL: <https://eusp.org/news/aleksey-miller-vremya-i-dengi-istoricheskaya-pamyat-kak-prostranstvo-gde-reshayutsya-politicheskie-zadachi>.
27. Совместное заявление по случаю 75-й годовщины окончания Второй мировой войны. URL: <https://ee.usembassy.gov/ru/2020-05-08-2/>.
28. В Генеральной Ассамблее ООН принята резолюция о борьбе с героизацией нацизма. URL: <https://news.un.org/ru/story/2019/12/1369371>.